

Галина Ковальчук

доктор педагогічних наук, професор
головний науковий співробітник
відділ взаємодії університетів та суспільства
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-8328-1471>

Соціальна інклюзія та інклюзивність в освіті

Сучасне суспільство, відповідно до концепції соціальної ліквідності³⁹, визначається специфічними для всіх спільнот рисами, серед яких: мультикультуралізм, багатоетнічність, багатовіковість, багатомірність, багатозадачність, де соціальна інклюзія виступає необхідністю та новою можливістю, для розвитку нових бачень, нових стратегій, нових інструментів та підходів, спрямованих на здоров'я та благополуччя⁴⁰. Водночас, економічна криза, війна в Україні та соціально-демографічні тенденції (як-то: старіння населення, міграція, руйнування інфраструктури, збільшення людей з інвалідністю та членів вразливих груп) посилюють зростання соціальної нерівності й напруженості, актуалізують проблеми соціальної інклюзії та соціальної згуртованості. Важливим є значення соціальної інклюзії для реалізації суспільних завдань, передбачених у Глобальних Цілях сталого розвитку (The Sustainable Development Goals⁴¹). Зокрема, стосовно Цілі-4 «Забезпечити інклюзивну, справедливу та якісну освіту і створити можливості для навчання протягом усього життя для всіх»: необхідно до 2030 року забезпечити рівний доступ до освіти та професійно-технічної підготовки всіх рівнів для уразливих груп населення, у тому числі інвалідів, представників корінних народів і дітей, які перебувають у вразливому становищі; створювати й удосконалювати навчальні заклади, що враховують інтереси дітей, особливі потреби інвалідів і гендерні аспекти, та забезпечити безпечне, вільне від насильства і соціальних бар'єрів та ефективне середовище навчання для всіх, що дозволяє домогтися затребуваних і ефективних результатів навчання для працевлаштування, отримання гідної роботи та занять підприємницькою діяльністю.

Методологічні та дидактичні засади реалізації соціальної інклюзії в освіті мають своїми витоками постулати про: *право на освіту* і *право на розвиток* як невід'ємні права кожної людини; нероздільність процесу навчання, виховання і розвитку; концепцію «Освіта для всіх» (Джомтєн, 2014) та «Суспільство для всіх»⁴²; поєднання академічного, соціального та емоційного навчання у процесі здобуття освіти; ідеї «щасливої школи» та цілісного розвитку в процесі навчання⁴³. Соціальна інклюзія, соціальна справедливість і соціальна згуртованість засобами освіти є основою суспільних трансформацій, що відображено в Цілях Сталого розвитку⁴⁴. В основі цієї мети лежить гуманістична концепція освіти і розвитку, зорієнтована на права та гідність людини, соціальну справедливість, інклюзивність, захист, культурну, мовну й етнічну різноманітність, загальну відповідальність і підзвітність (Інчхонська декларація, 2015 «Освіта-2030»)⁴⁵.

Забезпечення інклюзивності у вищій освіті є предметом багатьох галузей педагогіки та психології, серед яких: загальна педагогіка, дидактика, андрагогіка, адаптивна дидактика,

³⁹ Bauman Z. (2000). Liquid Modernity. Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd. Cambridge, USA. 232 p.

⁴⁰ Inclusive Higher Education. Ed.: Zuzana Čerešňová. Prague 2018. 240 p. P. 227.

⁴¹ The Sustainable Development Goals (2015). 17 Goals to Transform Our World. Retrieved from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

⁴² Towards a stable, safe and just society for all. URL: <https://social.desa.un.org/publications/towards-a-stable-safe-and-just-society-for-all>

⁴³ Council for Creative Education - CCE Finland. <https://www.ccefinland.org>; Cultivating Joy: The Role of Happiness in Education. URL: <https://www.ccefinland.org/post/cultivating-joy-the-role-of-happiness-in-education>

⁴⁴ Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>

⁴⁵ Інчхонська декларація «Освіта-2030», 2015. URL: <https://pon.org.ua/international/4171-inchxonska-deklaraciya-koncepciya-rozvitku-osviti.html>

етнопедагогіка, інклюзивна педагогіка, педагогічна психологія, соціальна педагогіка, психологія розвитку, професійна освіта і підготовка, педагогіка вищої школи тощо. У кожній з цих галузей протягом багатьох десятиліть напрацьовано великі здобутки і досягнення для реалізації та підвищення інклюзивності в освіті, в Україні – під зонтичною науковою структурою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України⁴⁶. Наукові напрацювання у сфері соціальної інклюзії та інклюзивної освіти представлено на багатьох видавничих платформах, які репрезентують заклади освіти, громадянські спільноти й асоціації у сфері соціальної інклюзії, серед яких: American Educational Research Journal; Australasian Journal of Special Education; Educational Researcher; European Journal of Special Needs Education; Frontline Learning Research; International Journal of Inclusive Education; International Journal of Special Education; Journal of Research in Special Educational Needs; Journal of Teacher Education; Learning and Instruction; Teacher Education and Special Education; Teaching and Teacher Education; The Journal of Special Education; International Journal of Early Childhood Special Education та ін.

В організації навчального процесу потрібно враховувати деяку (на даний час) нормативну неузгодженість термінів і понять у сфері соціальної інклюзії (про яку зазначають більшість дослідників), зокрема, «соціальна інклюзія» та «інклюзивне навчання». Так, зокрема, поняття «соціальна інклюзія» в сучасному значенні охоплює «всіх» для покращення здатності, можливостей та гідності людей, які перебувають у невідповідному становищі через свою ідентичність, брати участь у житті суспільства (*«The process of improving the terms for individuals and groups to take part in society» and «The process of improving the ability, opportunity, and dignity of people, disadvantaged on the basis of their identity, to take part in society»*⁴⁷). Для позначення розширеного підходу в соціальній інклюзії з урахуванням міжнародних тенденцій також вживається поняття «соціально вразливі групи» (*vulnerable groups*) - особи із соціально чутливих груп (СЧГ/СВГ) - це групи людей, які через певні обставини (вік, інвалідність, захворювання, майновий стан, соціальне становище тощо) мають підвищений ризик потрапити у складні життєві обставини і потребують підтримки та захисту з боку суспільства Цілям Сталого Розвитку ООН.

Водночас, поняття «інклюзивне навчання» переважно стосується осіб з інвалідністю та/або спеціальними/особливими потребами. «Інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників»⁴⁸.

Перевагами інклюзивного навчання вказано такі:

- подолання бар'єрів у системі освіти та підтримки осіб з особливими освітніми потребами;
- збільшення залученості родини до процесу навчання;
- здобувачі освіти з особливими освітніми потребами збільшують можливість соціалізації, розвитку своїх інтересів і талантів і подальшої інтеграції в суспільство, продовження професійної та вищої освіти;
- налагодження дружніх соціальних стосунків у процесі навчання та поза його межами;
- моделювання належних способів взаємодії з колективом;
- забезпечення соціального мікроклімату спокійного прийняття відмінностей інших людей.

Соціальна інклюзія у навчальному процесі реалізується різноманітними дидактичними інструментами з урахуванням специфіки потреб та інтересів членів соціально вразливих груп та освітніх цілей самого навчального закладу, держави та місцевих спільнот згідно чинного законодавства.

⁴⁶ Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України.
URL: <https://ispukr.org.ua>

⁴⁷ World Bank (2013)), 39, pp. 3-4.

⁴⁸ Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya>

Дидактичне забезпечення підвищення соціальної інклюзії у вищій освіті

Забезпечення соціальної інклюзії в освітньому процесі ґрунтується на відповідних методологічних принципах і підходах гуманістичної педагогіки. Універсальними в даному контексті є *антропометричний* і *соціоцентричний* методолого-теоретичні підходи.

Принцип *антропоцентризму* означає інтегроване поєднання у змісті діяльності соціальних вимог з індивідуальними життєвими орієнтирами особистості, «вибором себе» і самореалізацією. Згідно такого підходу студент є суб'єктом саморозвитку, а процес виховання – означає створення умов і надання допомоги для вільного самовизначення і самореалізації на кожному освітньо-віковому етапі⁴⁹. *Соціоцентричний* підхід полягає у тому, що ми розглядаємо освіту як соціокультурний феномен, формуємо учня, який здатний оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлений до життя і праці у світі⁵⁰. Водночас, для забезпечення соціальної інклюзії у вищій освіті використовуються певні загальні й конкретні (часткові) наукові підходи гуманістичної педагогіки⁵¹, які обумовлюють вибір дидактичних цілей і завдань для їх реалізації. Методологічний підхід – це стратегічний напрям організації діяльності, який детермінує всі компоненти системи навчання, його цілі, завдання, зміст, методи і способи їх досягнення, взаємодію суб'єктів навчання, контекстні ресурси зовнішнього середовища тощо. Доцільними для підвищення інклюзивності навчання є такі підходи:

Особистісно-орієнтований підхід є пріоритетним у розвитку національної освіти. Він передбачає особистісну орієнтацію освіти, формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості; створенні умов для розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина, забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя.

Компетентнісний підхід забезпечує вивчення та опис педагогічного процесу з точки зору проектування та формування комплексу професійно-значимих якостей студентів. Компетентнісний підхід полягає в розвитку та набутті студентами набору ключових компетентностей, які визначають ефективну адаптацію в суспільстві та професійній спільноті на засадах особистісно-соціально-діяльнісного підходу.

Діяльнісно-праксеологічний підхід характеризує змістове наповнення етапів навчання і полягає у визначенні особливостей діяльності суб'єктів щодо реалізації компетентностей у змодельованому функціональному просторі. При цьому термін «*простір*» може розглядатися як інформаційне поле, або як поле професійних взаємодій, як сукупність матеріальних ресурсів, як цільове поле змісту і розподілу відповідальностей у певному функціонально-єдиному соціально-економічному кластері⁵². Для реалізації праксеологічного підходу здійснюється аналіз освітніх і галузевих стандартів вищої освіти, вимог до елементів методичної системи – цілей, змісту, методів і засобів навчання, видів навчальної діяльності, які сприяють доцільному формуванню значимих компетентностей та вмінь.

Акмеологічний підхід розглядає освіту як проектно-орієнтовану творчу діяльність і сферу самоорганізації соціокультурного буття людини, що спрямована на самовдосконалення людини в середовищі, її розвиток, самореалізацію тощо. Знання, компетентність, майстерність - це психічні, акмеологічні новоутворення у якостях учасників освітнього процесу, створювані освітою для побудови підтримуючих відносин студентів та розвитку їх соціальної суб'єктності. Акмеологічний підхід висвітлює рольові характеристики, професійні позиції, індивідуальні риси у діяльності.

⁴⁹ Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.

⁵⁰ Національна доктрина розвитку освіти. Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року N 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

⁵¹ Ковальчук Г.О. Технології навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти: теоретико-методичний аспект. Монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 511 с. С. 81-85.

⁵² Ковальчук Г.О. Технології навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти: теоретико-методичний аспект. Монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 511 с. С. 81-85.

Аксіологічний підхід характеризує цінності як основу регуляції людської поведінки, навчальної та професійної діяльності, прийняття рішень. Окреслені особливості вимагають зберігати індивідуальність кожного, створювати можливості для розуміння смислів життєдіяльності, а також - створювати емоційне переживання цінності власної освіти за рахунок діяльнісних успіхів на заняттях і в самостійній діяльності.

Нарративний підхід надає можливості екстерналізувати уявлення студента про специфіку становлення і саморозвитку в ході навчання. Мета нарративних практик – створити простір для створення різноманітних бажаних історій для того, щоб людина почувала себе здатною впливати на власне життя, бути автором історії свого становлення та її реалізації, із залученням своїх значимих людей у спільноту підтримки і турботи. Для цього необхідно враховувати соціальний, культурний та історичний контекст, в якому породжується знання. В такому підході викладач не може знати, що таке «правильний» розвиток для даної особи зокрема, він не знає, в якому напрямку студенту краще рухатися в житті, самореалізуватися. Позиція викладача, як наставника, коуча — децентрована. Він пропонує можливі напрямки розвитку для вибору найбільш цікавих і перспективних. В центрі уваги – особа здобувача освіти, його цінності, знання, досвід, вміння.

Продуктивний підхід – означає, що необхідно вживати заходів для забезпечення якості навчання, формування стійких конкурентних якостей, що є основою для випереджаючої фахової підготовки студентів, їх здатності до самостійної праці та соціального партнерства.

Інтерактивний підхід має метою забезпечення умов активної взаємодії суб'єктів навчання, моделювання й аналізу ситуацій, використання імітаційних методів навчання.

Контекстний підхід реалізується через організацію навчальної діяльності студентів із розв'язанням квазіпрофесійних і навчально-соціальних завдань, через послідовне моделювання предметного і соціального змісту діяльності.

Відповідно до вищезазначених підходів у реалізації соціальної інклюзії присутні завдання, що стосуються усіх суб'єктів навчального процесу, які відповідають цілям соціальної інклюзії – соціального розвитку – соціальної згуртованості, основна роль тут покладається на педагога-викладача.

Згідно Закону України «Про вищу освіту»⁵³ викладач має право (з-поміж інших) «*обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість навчального процесу*» (частина 5 статті 57) та обов'язок (з-поміж інших) «*розвивати в осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, самостійність, ініціативу, творчі здібності*» (частина 4 статті 58), враховуючи форми організації освітнього процесу та види навчальних занять (стаття 50 Закону України «Про вищу освіту», а саме: освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами: 1) навчальні заняття; 2) самостійна робота; 3) практична підготовка; 4) контрольні заходи. Основними видами навчальних занять у закладах вищої освіти є: 1) лекція; 2) лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; 3) консультація. Згідно Закону, заклад вищої освіти має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять (частина 3 статті 50⁵⁴).

Викладач, з урахуванням специфіки навчальних груп і змісту своєї навчальної дисципліни, обирає методики і технології відповідно до своїх професійних можливостей та умов праці, а також вибудовує (моделює) цілеорієнтовану систему дидактичних заходів і ресурсів (відповідних завдань, задач, контенту, цифрових ресурсів, контрольних заходів тощо в усіх інклюзивних компонентах дидактичної моделі). Для komponування персоналізованої траєкторії навчання здобувачів освіти викладач може обирати як базові з-поміж різних дидактичних технологій, зокрема таких:

- Педагогіка співпраці;
- Діалогічна взаємодія;
- Кооперативне навчання;
- Особистісно-орієнтоване навчання;
- Соціально-орієнтоване навчання;

⁵³ Закон України «Про вищу освіту». № 1556-VII від 1.07. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>

⁵⁴ Там само.

- Контекстно-орієнтоване навчання;
- Змішане навчання тощо.

«Інклюзивний» компонент має бути присутній також і в усіх освітньо-професійних програмах (ОПП) підготовки фахівців, як окрема навчальна дисципліна та/або як модуль у структурі інших дисциплін, наприклад, як навчальна дисципліна «Соціальна інклюзія та соціальний розвиток».

З урахуванням вищезазначених підходів і принципів викладач вибудовує власну педагогічну діяльність у процесі інклюзивного навчання та ціле відповідної взаємодії здобувачів освіти.

Концепція універсального дизайну для навчання (UDL) для підвищення інклюзивності у вищій освіті

Навчально-виховний процес як цілісна дидактична система містить в собі велику кількість взаємопов'язаних компонентів, серед яких системоутворюючими є такі: мета і результат навчання, зміст навчальної інформації, засоби педагогічної комунікації, форми діяльності суб'єктів навчання, стилі й способи педагогічного керування різними видами діяльності, організаційні форми навчання тощо, які детермінують вибір дидактичних технологій для освітнього процесу.

Розвиток інклюзивності в освіті в сучасних умовах здійснюється з урахуванням загальних тенденцій вдосконалення інклюзивних методів у суспільному розвитку⁵⁵. До таких дослідники (G.Bucchianico, Z. Čerešňová & L. Rollová, 2018) відносять: *людиноцентричний дизайн, універсальний дизайн, інклюзивний дизайн, дизайн для всіх, універсальний дизайн для навчання*. Усі названі методи є взаємопов'язаними та їх можна віднести до принципів організації суспільної взаємодії, які мають соціально-економічний генезис. Кожен із них у своєму розвитку розкривав певні принципи, які згодом були імplementовані у рішення для соціального життя. Серед найпоширеніших нині: «Дизайн для всіх» (*Design for All*), який трансформується у «Дизайн для всієї Європи» та «Універсальний дизайн для навчання» (*Universal Design for Learning – UDL*). Як зазначається у Стокгольмській декларації 2004 р., *Design for All* – це дизайн для людської різноманітності, соціальної інтеграції та рівності. По всій Європі людське розмаїття у віці, культурі та здібностях є безпрецедентним. Метою *Design for All* є сприяння рівним можливостям для всіх, заохочення брати участь у всіх аспектах життя суспільства (Стокгольмська декларація EIDD⁵⁶).

Зазначені вище концепції «Освіта для всіх» та «Дизайн для всіх» знайшли також своє відображення у моделі універсального дизайну для навчання. Ця концепція (*Universal Design for Learning – UDL*) дедалі частіше використовується для підвищення інклюзивності у вищій освіті з урахуванням завдань сталого розвитку для сучасного освітнього середовища, яке стає все більш різноманітним та інклюзивним. Універсальний дизайн поділяє схоже бачення цінності різноманітності з інклюзивною освітою, спирається на ідеї дизайну для всіх різноманітних користувачів та підкреслює питання рівності, інклюзії та соціальної справедливості через дизайн⁵⁷. Концепцію *UDL* дослідники і практики вважають перспективною та ефективною стратегією підвищення інклюзивності й ефективності не тільки для осіб з особливими освітніми потребами, а й без них⁵⁸. Відповідно ідеї *UDL*, освітні програми від самого початку повинні розроблятися як інклюзивні для всіх потенційних учасників навчання⁵⁹.

⁵⁵ Inclusive Higher Education. Ed.: Zuzana Čerešňová. Prague 2018. 240 p. (P. 59-96).

⁵⁶ Стокгольмська декларація EIDD, 2004. URL: <https://dfaeurope.eu/wordpress/wp-content/uploads/2024/02/Stockholm-Declaration-Ukrainian.pdf>

⁵⁷ Inclusive Higher Education. Ed.: Zuzana Čerešňová. Prague 2018. 240 p. (P. 82).

⁵⁸ Almeqdad, Q. I., Alodat, A. M., Alquraan, M. F., Mohaidat, M. A., & Al-Makhzoomy, A. K. (2023). The effectiveness of universal design for learning: A systematic review of the literature and meta-analysis. *Cogent Education*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2218191>

⁵⁹ Sewell, A., Kennett, A., & Pugh, V. (2022). Universal Design for Learning as a theory of inclusive practice for use by educational psychologists. *Educational Psychology in Practice*, 38(4), 364–378. <https://doi.org/10.1080/02667363.2022.2111677>

Методи універсального дизайну для навчання також рекомендовано до використання у Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання⁶⁰.

Концепція UDL розроблена у процесі міждисциплінарних досліджень Гарвардського університету і базується на трьох керівних *принципах*: *афективні мережі*, які надають багато варіантів взаємодії; *мережі розпізнавання*, які забезпечують різні способи представлення інформації (знань); *мережі стратегій*, які надають багато засобів дії та самовираження⁶¹. Ці принципи служать основою для творчого використання, розробки і реалізації навчальних цілей, методів, матеріалів та оцінок, які відповідають потребам усіх учнів.

Концепція UDL базується на даних когнітивної нейронауки про специфіку процесів навчання та їх відображення у мозку людини. В сучасних умовах вона широко використовується для розроблення доступного й інклюзивного освітнього середовища для всіх, а не тільки для студентів з особливими освітніми потребами⁶² (Alquraini & Rao, 2020; Carr, 2017; Chita-Tegmark et al., 2012; Rao, 2015).

Для упровадження стратегій, заснованих на UDL, Центр прикладних спеціальних технологій (Center for Applied Special Technology (CAST)⁶³) розробив та представив *Керівництво з викладання у навчальному середовищі* (CAST, 2024) з метою усунути труднощі й перешкоди, пов'язані з упередженнями і соціальною ексклюзією студентів (учнів) з обмеженими можливостями і без них.

Узагальнена структура Рамки Універсального дизайну для навчання⁶⁴ дає можливість проектувати велику кількість засобів, процесів і заходів для навчання у дружньому освітньому середовищі, які знижують бар'єри, більшою мірою враховують і цінують кожного студента/учня.

Відповідно до концепції CAST в структурі UDL виділено *три принципи*, які реалізуються у навчанні: Представлення (*representation*), Залучення (*engagement*), Дії та самовираження (*action & expression*), кожен з яких включає декомпозицію через відповідні заходи: *Доступ, Підтримка, Виконання*.

Керівництві UDL описано певний зміст правил і методичних заходів щодо реалізації кожного із названих принципів та розроблення відповідних дидактичних методів, прийомів і завдань для реалізації різних освітніх цілей з урахуванням специфіки навчальних груп і здобувачів освіти.

Детальніше багаточисленні дидактичні (методичні) інструменти і засоби для реалізації інклюзії у навчанні представлено й проаналізовано у багатьох дослідницьких електронних публікаціях і тематичних виданнях (див. «Рекомендована література»), зокрема, у спеціалізованому фаховому збірнику «Міжнародне керівництво з успішності студентів», де здійснено критичний аналіз факторів успішності студентів, щоб допомогти педагогам застосувати методичні знання у своїх навчальних програмах і стратегіях навчання, в програмах підвищення кваліфікації викладачів⁶⁵.

Найбільш поширеними кращими практиками щодо реалізації інклюзії у закладі освіти вчені визнають такі: *візуальна та відео підтримка, навчання і втручання за участю ровесників, систематичне навчання, самоуправління, затримка часу, підказки і настанови*⁶⁶. Візуальна та відеопідтримка включають графічні органайзери, відео навчання, відеомодельовання, візуальні графіки діяльності. При навчанні за участю ровесників типово розвинені здобувачі освіти навчаються стратегіям взаємодії з іншими, які мають обмежені

⁶⁰ Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року (2024). Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 р. № 527-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024>

⁶¹ Там само.

⁶² CAST (2024). Universal design for learning guidelines version 3.0 [graphic organizer]. Lynnfield, MA: Author. Retrieved from <https://udlguidelines.cast.org/more/downloads/#choose-your-udl-guidelines-v-30-representation>

⁶³ Center for Applied Special Technology. Retrieved from <https://udlguidelines.cast.org/>

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Hattie, J., & Anderman, E.M. (Eds.). (2013). International Guide to Student Achievement (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203850398>

⁶⁶ Strnadová, I., Danker, J., Dowse, L., & Tso, M. (2023). Supporting students with disability to improve academic, social and emotional, and self-determination and life-skills outcomes: umbrella review of evidence-based practices. International Journal of Inclusive Education, 28(14), 3606–3622. <https://doi.org/10.1080/13603116.2023.2221239>

можливості та/або особливі потреби, що сприяє розвитку нових шаблонів поведінки і навичок соціального спілкування у звичайному середовищі⁶⁷. Систематичне навчання включає в себе:

- а) навчання соціально-значимим навичкам;
- б) визначення цільових навичок, які можна вимірювати і спостерігати;
- в) використання даних для демонстрації набутих навичок у результаті втручання;
- г) використання поведінкових принципів для сприяння контролю над стимулами (диференційоване підкріплення, підказки, виправлення помилок та ін.);
- д) створення поведінкових змін, які можна поширювати на інші контексти, навички, людей чи матеріали⁶⁸.

Самоуправління означає навчання, що спрямоване на те, щоб учні розрізняли відповідну та невідповідну поведінку, контролювали себе із заохочували на належну поведінку⁶⁹. Затримка часу використовується для розроблення безпомилкових процедур, шляхом збільшення часу між постановкою задачі та підказкою. Тут підказкою розуміють будь-яку словесну, жестову чи фізичну допомогу, яку надають дорослі чи ровесники, для допомоги людині у виконанні певного завдання чи навички. Щодо поширених практик, дослідники зазначають, що переважно їх метою виступає підвищення академічних результатів, що потребує посилення уваги до інших, не когнітивних показників якості навчання.

Висновки

Розвиток і збільшення значення соціальної інклюзії у сучасному суспільстві ставить перед закладами освіти нові завдання удосконалення технологій і методів навчання з урахуванням нормативно-правових вимог та суб'єктних цільових запитів здобувачів освіти.

З метою підвищення інклюзивності у навчальному процесі перед викладачем постає низка завдань щодо проектування дидактичних стратегій та методичних моделей, які відштовхуються від певних інклюзивних стратегій та ґрунтуються на відповідних методологічних підходах (*особистісно-орієнтований, системний, діяльнісно-праксеологічний, компетентнісний, аксіологічний, продуктивний, інтерактивний, соціально-контекстний*), з урахуванням загальних цілей інклюзії у закладі вищої освіти та рамки UDL (універсального дизайну для навчання). Матриця UDL являє собою шаблон, за допомогою якого кожен викладач отримує інструменти для адаптації програми і навчально-методичних матеріалів до своєї навчальної дисципліни щодо конкретних умов навчання для ефективної реалізації цілей і завдань соціальної інклюзії у закладі вищої освіти.

Отже, реалізація дидактичних засад, підходів, методів і засобів з метою підвищення інклюзивності навчання переважною мірою визначається політикою закладу освіти і вибором самого викладача з урахуванням специфічних особливостей освітньо-вікової групи здобувачів освіти.

⁶⁷ Wong, C, Odom S.L., Hume K.A., Cox A. W., Fetting A.... and Schultz T. R.. 2015. Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism Spectrum Disorder: A Comprehensive Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2015. 45 (7): 1951–1966. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2351-z>.

⁶⁸ Spooner, F., Knight, V., Browder, D., Jimenez, B., & Dibiase, W. Evaluating evidence-based practice in teaching science content to students with severe developmental disabilities. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 2011. 36(1), 62–75. <https://doi.org/10.2511/rpsd.36.1-2.62>

⁶⁹ Wong, Connie, et al, 2015. 45 (7): 1951–1966. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2351-z>

Контрольні питання

1. Які конкретні завдання ставить Ціль-4 Сталого розвитку ООН перед освітніми закладами до 2030 року?
2. У чому полягає відмінність між широким поняттям «соціальна інклюзія» (за визначенням Світового банку) та більш вузьким терміном «інклюзивне навчання»?
3. На яких міжнародних деклараціях (Джомтєн, Стокгольм, Інчхон) базується право кожної людини на інклюзивну освіту?
4. Який методологічний підхід передбачає, що студент є суб'єктом саморозвитку, а виховання — це допомога у вільному самовизначенні?
5. Які три керівні принципи лежать в основі Універсального дизайну для навчання (UDL)?
6. Чому методологія UDL вважається ефективною не тільки для осіб з особливими потребами, а й для всіх студентів?

Рекомендована література

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
2. Закон України «Про вищу освіту». № 1556-VII від 1.07. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>
3. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya>
4. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. URL: <https://ispukr.org.ua>
5. Інчхонська декларація «Освіта-2030», 2015. URL: <https://pon.org.ua/international/4171-inchxonska-deklaraciya-koncepciya-rozvitku-osviti.html>
6. Ковальчук Г.О. Технології навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти: теоретико-методичний аспект. Монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 511 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року N 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
8. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 р. № 527-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024>
9. Стокгольмська декларація EIDD, 2004. URL: <https://dfaeurope.eu/wordpress/wp-content/uploads/2024/02/Stockholm-Declaration-Ukrainian.pdf>
10. Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>
11. Adaptive Teaching: A Practical Step-by-Step Guide. Retrieved from <https://thirdspacelearning.com/blog/adaptive-teaching/>
12. Almeqdad, Q. I., Alodat, A. M., Alquraan, M. F., Mohaidat, M. A., & Al-Makhzoomy, A. K. The effectiveness of universal design for learning: A systematic review of the literature and meta-analysis. *Cogent Education*, 2023. 10(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2218191>
13. Americans with Disabilities Act of 1990, As Amended. Retrieved from <https://www.ada.gov/law-and-reg/ada/>
14. Bach, K. M., Hofer, S., & Bichler, S. (2024, November 29). Adaptive Learning, Instruction, and Teaching in Schools: Unravelling Context, Sources, *Implementation, and Goals in a Systematic Review*. URL: <https://doi.org/10.31234/osf.io/eyafq>
15. Bauman Z. Liquid Modernity. Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd. Cambridge, USA. 2000. 232 p.

16. CAST (2024). Universal design for learning guidelines version 3.0 [graphic organizer]. Lynnfield, MA: Author. Retrieved from <https://udlguidelines.cast.org/more/downloads/#choose-your-udl-guidelines-v-30-representation>.
17. Center for Applied Special Technology. Retrieved from <https://udlguidelines.cast.org/>
18. Council for Creative Education - CCE Finland. <https://www.ccefinland.org>; Cultivating Joy: The Role of Happiness in Education. URL: <https://www.ccefinland.org/post/cultivating-joy-the-role-of-happiness-in-education>
19. Disability and work. Retrieved from <https://www.iloencyclopaedia.org>
20. Hattie, J., & Anderman, E.M. (Eds.). International Guide to Student Achievement (1st ed.). Routledge. 2013. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203850398>
21. Inclusive Higher Education. Ed.: Zuzana Čerešňová. Prague 2018. 240 p. P. 227.
22. Sewell, A., Kennett, A., & Pugh, V. Universal Design for Learning as a theory of inclusive practice for use by educational psychologists. *Educational Psychology in Practice*, 2022. 38(4), 364–378. <https://doi.org/10.1080/02667363.2022.2111677>
23. Spooner, F., Knight, V., Browder, D., Jimenez, B., & Dibiase, W. Evaluating evidence-based practice in teaching science content to students with severe developmental disabilities. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 2011. 36(1), 62–75. <https://doi.org/10.2511/rpsd.36.1-2.62>
24. Strnadová, I., Danker, J., Dowse, L., & Tso, M. Supporting students with disability to improve academic, social and emotional, and self-determination and life-skills outcomes: umbrella review of evidence-based practices. *International Journal of Inclusive Education*, 2023. 28(14), 3606–3622. <https://doi.org/10.1080/13603116.2023.2221239>
25. The Sustainable Development Goals (2015). 17 Goals to Transform Our World. Retrieved from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>
26. Towards a stable, safe and just society for all. URL: <https://social.desa.un.org/publications/towards-a-stable-safe-and-just-society-for-all>
27. Wong, C, Odom S.L., Hume K.A., Cox A. W., Fettig A.... and Schultz T. R.. Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism Spectrum Disorder: A Comprehensive Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2015. 45 (7): 1951–1966. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2351-z>.
28. World Bank (2013)),39, pp. 3-4.

Наукові фахові журнали:

1. *American Educational Research Journal*. Retrieved from <https://www.aera.net/Publications/Journals/American-Educational-Research-Journal>
2. *Australasian Journal of Special Education*. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/journals/raje20>
3. *British Journal of Special Education (BJSE)*. Retrieved from <https://nasenjournals.onlinelibrary.wiley.com/journal/14678578>
4. *Educational Researcher*. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/home/EDR>
5. *European Journal of Special Needs Education*. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/journals/rejs20/about-this-journal>
6. *European Journal of Inclusive Education*. Retrieved from <https://tidsskrift.dk/ejie/about>
7. *Frontline Learning Research*. Retrieved from <https://www.earli.org/flr>
8. *Inclusion and Diversity*. Науковий журнал Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. URL : <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/inclusion>
9. *International Journal of Early Childhood Special Education*. Retrieved from <https://www.int-jecse.net/>
10. *International Journal of Inclusive Education*. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/journals/tied20/about-this-journal>
11. *International Journal of Special Education*. Retrieved from <https://www.internationalsped.com/>